

Kontinuitás és diszkontinuitás a politikai nyelvekben az Antall-korszakban

Szűcs Zoltán Gábor: Az antalli pillanat. A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai diskurzusban, 1989–1993.

L'Harmattan, Budapest, 2010. 270 oldal.

Szűcs Zoltán Gábor politológus, a Szabó Márton névelével fémjelzett Diszkurzív Műhely egyik prominens tagja, a Miskolci Egyetem BTK Politikatudományi Intézetének tanársegédje 2010-ben védte meg doktori disszertációját. Szűcs, aki a 18. század politikai eszmetörténetének temporalitásával is foglalkozik kutatásaiban, első könyvét e disszertációra építi, és azt kívánja munkájában bemutatni, hogy a magyar rendszerváltozás politikai polémiáiban és beszédeiben miképpen jelent meg – afféle sajátos politikai nyelvként – a nemzeti történelem fogalma.

A kötet a szerző 2000 és 2010 között folyóiratokban megjelent diskurzív-történeti esszéit és tanulmányait tartalmazza bővített formában, melyekből tökéletesen kirajzolódik fő tudományos és elemzési koncepciójának váza. Stílusára egyaránt jellemző a barokkos körmondatok használata, illetve a kifinomult, invenciózus humor. A kötet egy-egy fejezete kifejezetten gondolatgazdag és lebilincselő stílusú, de vannak olyan fejezetek, ahol az esettanulmányok elvontsága az olvasók számára már nehezebben követhető. Ebből következik, hogy a kötet a közelmúlt magyar politikája iránt érdeklődő olvasóközönséget ugyan magához láncolja, de a szélesebb olvasóközönséget szerintem nem érinti meg, azonban ez mit sem von le a mű érényéből és értékéből. A magyar politológiai szakirodalomban nem található olyan mű, amely hasonlóságot mutathat Szűcs könyvével, ebből kifolyólag az hiánypótlónak számít – bár ezt a jelzőt manapság minden új könyvre szokták használni, ezért közhellyé vált –, amit a redeszkripció értelmezői kategória használatának mértékkel való alkalmazása révén méltán érdemel ki.

Az első fejezetben megismerkedhetünk Szűcs elméleti és módszertani szemléletével, valamint állásfoglalásával. Összefoglalja a hazai és a nemzetközi diszkurzív-történeti-diszkurzív politikatudomány fontosabb eredményeit, olvasóját abban a reményben engedi tovább, hogy így kisebb valószínűsége van annak, hogy elveszen a diszkurzív térben. A szerző bevezető tanulmányában sorra veszi a cambridge-i, Quentin Skinner névéhez köthető eszmetörténeti iskola, a bielfeldi, Reinhart Koselleck körül megszerveződött fogalomtörténeti iskola és az Annales-iskola (mentalitás)történészeinek szemléleti és módszertani újításait és előfeltevéseit. Ezen értekezés önmagában is kiváló tanulmány. A szerző módszere alapvetően történeti, deskriptív és kontextualista jellegű. Itt kell megemlítenünk, hogy a kötet nem egy Antall Józsefről szóló monográfia, bármennyire is

ezt sugallja nekünk a címe. Szűcs több helyütt is jelzi, hogy az „antalli pillanat” több is, meg kevesebb is annál. Mint itt kiderül, a szerzőre a politikai diskurzus-történeti cambridge-i iskola, különösen J. G. A. Pocock, illetve a finn politikatudomány doyenje, Kari Palonen munkássága hatott leginkább. Szűcs hatásukra fogalmazta meg az „antalli pillanat” tézisé.

A diszkurzív politológia eszköztárának segítségével egy új megközelítési mód révén a nemzeti történelmet egyfajta politikai nyelvként identifikálja, több olyan nyelvi és beszédcselekvést azonosítva, amellyel rekonstruálni tudja az „antalli pillanat” temporalitásának kontúrjait. A Szűcs által identifikált politikai nyelvek korántsem voltak homogének. Ilyen politikai nyelv volt a szociologizáló (Bauer Tamás, Laki Mihály, Donáth Ferenc), az etnoradikális (Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Csurka István), a réalpolitikai (Antall József, Kodolányi Gyula, Jeszenszky Géza), illetve a nemzeti történeti (Méray Tibor, Kéri Kálmán, Vargha Béla). A szociologizáló nyelvet használókról írja Szűcs: „[n]em lebecsülendő szerep jutott ebben a folyamatban a reformközgazdász (Laki Mihály, Lengyel László) által beszélt beszédmódnak, aminek látványos demonstrációja lett az 1985-ös monori találkozó” (71), hiszen ők önálló identitásukat stíluskérdésként prezentálták.

Mint korábban már említettük, alapvetően egy diszkurzív esettanulmányokból rétegződő monográfiáról van tehát szó. Módszertani szempontból fontos megemlíteni, hogy Szűcs valamennyi fejezetében nagyszerűen kontextualizál, miközben állandóan a kontinuitás és diszkontinuitás közötti kapcsolatot vizsgálja. A történeti elemzés az 1989-es köztársasági elnöki vitával kezdődik, a második részben az Országgyűlés 1990. május 2-i alakuló ülése, a reprivatizációs vita, a harmadik részben a címervita, az önkormányzati vita és a Csurka-ügy kerül terítékre, a negyedik részben pedig Antal József *Modell és Valóság* című munkája tükrében a miniszterelnök politikai gondolkodását vizsgálja a szerző. Ez utóbbi fejezetben elemzi azt is, Antal József hogyan használta a nemzeti történelmet a saját politikai koncepciójának megfogalmazására.

Úgy véljük, hogy a rekonstruálásra törekvő szerző a politikai nyelvként felfogott nemzeti történelem fogalmát a Pocock által létrehozott tradícióba kívánja beilleszteni. Bár tudjuk, hogy a Pocock által vizsgált korszak távol áll a Szűcs által analizált időszaktól, azonban ez nem zárja ki, hogy a fogalmat ne lehessen egy időben távol álló korszakra egyfajta nyelvként applikálni. Ez kétségtelenül azt jelenti, hogy a recenzens egyetért a szerző rekonstrukciós eljárásával.

A könyv második fejezete e redeszkripció irányba tesz nagyon fontos lépéseket. Az 1946. évi I. törvény historizáló értelmezése az 1989-es köztársasági elnöki vitában, a különböző politikai aktorok nyelvei, a történeti érvekre alapozott disszenzus kiindulópontja az 1867 és 1920 közötti időszak kritikájaként jelölhető meg. Voltaképp az 1946. évi I. törvény volt az „antalli pillanat” kezdete, ennek beemelése indította el a lavinát, amely a Horthy-korszak kritikájaként söpört végig a nemzeti történeti nyelvet beszélők között. Szűcs szerint ez a polémia eklatáns példája annak, hogy „1989 magyar politikai diskurzusában a köztársaságpártiságnak (és ráadásul a parlamentáris politikai rendnek)

létezett, de más nézőpontokból tekintve messzemenően érvénytelennek látszott egy olyan, nemzeti történeti fogalmakból építkező verziója, amelyben a történeti közjogi kontinuitás és a köztársaság nem zárták ki egymást, mint Bibónál vagy az SZDSZ-es politikusoknál. E verzió szerint ugyanis a parlamentáris köztársaság egyenesen az alkotmányos monarchia örököse. Márpedig az antalli pillanat története voltaképp nem más, mint annak a históriája, hogy miként tűnt el ez az alternatíva a magyar politikai diskurzusból, s tolodott át a vita a Horthy-kor megítélésére” (94). A könyv magyát ez a gondolat fonja át.

A harmadik fejezetben arról olvashatunk, hogy a címervitatát fatális tévedés a horthysták és a demokraták híveinek konfrontációjaként felfogni. A Kossuth-vagy koronás címert támogatók történeti érvelései a vitában teljes mértékben ellentmondásosak, de ez a politikai nyelvhasználatból ered. „[A] parlamentben ülők zöme számára, legyen bármennyire is »part menti« téma a címer ügye, a politikai közösség önmeghatározásában a nemzeti történelem fogalmai voltak relevánsak, különös tekintettel a »történeti folytonosságra«, hiszen a Kossuth-címert pártolók egy része kifejezetten a kontinuitás ellenfeleként érvelt” (145).

A harmadik fejezet csúcspontja, amikor Szűcs röviden, de lapidárisan összefoglalja a Szent Korona-tan mint diszkurzív tradíció jellegzetességeit. Véleménye szerint a tan politikán kívül, de összehasonlítható jogtudományi keretek között keletkezett. Egy olyan általános jogfejlődési rendszert követelt meg, amelyben az ősi jog és a római jog hegemoniáját követő „feudális kor magánjogi dominanciája fokozatosan adja át a helyét az újkori közjognak a politikai közösség életének szabályozásában” (138). Bár látszólag ez a fontos megállapítás nem kapcsolódik szorosan a rendszerváltozáshoz, hanem inkább beágyazódik a Szent Korona-tanról szóló diskurzusba, azonban ez nem jelenti azt, hogy e jelenség ne jelent volna meg a politikai arénában az „antalli pillanat” idején. „Az 1946: I. törvényhez készült kiegészítő tervezetben például egy külön paragrafus, a 22-es foglalkozott volna a koronával, s kimondta volna: bár a monarchikus államforma megszűnik, a Szent Korona iránti tiszteletnek, amely egy régi korszakban a maga módján valami jelenleg is érvényeset – a „nemzet egységét” – fejezett ki, fenn kell maradnia” (141) – idézi a szerző Vida Istvánt.

A negyedik fejezet arról szól, hogy a „lehetséges” mint politikafogalom, milyen korrelációs mátrixban van Antall József felfogásával, aki a nemzeti történelmet politikai nyelvként, a politikai problémák megfogalmazására használt eszközként alkalmazta. Ebből következik, hogy a történelem nyelvi mintát ad a politikai események leírására, „hiszen a múltbeli és a jelenbeli politika között nincs alapvető különbség, legalábbis, amennyiben a jelen éppúgy a lehetőségek és a kívánatos célok feszültségében ragadható meg, mint bármely múltbeli történet” (207).

Szűcs szerint, ha a politika a lehetséges művészete – ezzel elfogadva Michael Oakeshott politikai gondolkodásának egyik fontos alapját¹ –, akkor

¹ Molnár Attila Károly 2011: *Hódolat Oakeshottnak*. „»A politika az erkölcsileg és fizikailag lehetséges művészete.« A politika nem a végleges tökéletes kormányzat megalkotására való törekvés, hanem a hagyományban rejlő irányzatok, tendenciák kutatása. Soha nem rögzített,

a politikatörténet több olyan esemény kollektív kommemorációja, amelyben a beszédcsелеkvők újra és újra szembesülnek a normák és a lehetőségek közötti feszültséggel.

A szerző könyve végén összegzi hosszú kutatómunkájának konklúzióit, és egyben az esettanulmányok egymásra épülésének folytonosságából fakadó végső megállapítást tesz. Hogy az antalli kísérlet végül kudarcot vallott, abban bizonyos mértékű kontingenciát is érezhetünk, amennyiben Antall nemzeti történeti nyelve idővel teljesen összemosódott a Horthy-rendszer historizáló politikájával, emiatt a miniszterelnök gondolkodásának modernebb, s ellenfeleinek elképzeléseivel sokszor inkább egy irányba mutató vonásai szükségképpen elhomályosultak.

A magyar politikai gondolkodás történetét több neves tudós megírta, gondoljunk itt a pécsi irodalomtörténész Takáts József rövid, ámbar nagy vállalkozására,² de ugyanakkor Trencsényi Balázs munkájáról³ sem szabad megfeledkeznünk, aki szintén a cambridge-i politikai diskurzustörténeti iskola neves tudósainak elméleteit építette be könyvébe, és alakította ki ezekből saját módszertanát. Schlett Istvánnak, a magyar politológia doyenjének opus magnumaról⁴ is szót kell ejtenünk, ami jelenleg a legfrissebb újragondolása a magyar politikai gondolkodás történetének, bár inkább a kuhni paradigmát előnyben részesítő politikatudósok körébe, mintsem a cambridge-i diskurzustörténeti iskola szemléletét elsajátító csoportba illeszkedik be. Szűcs irodalomtörténeti ambícióit kitűnő mértékben használta fel könyvének megírásához: gondolunk itt például arra a fejezetre, amikor Dávidházi Péter munkáját⁵ hívja segítségül. Itt Szűcs arról értekezik Antall József tanulmányainak tükrében, hogy Toldy Ferenc munkájában egy Benjamin Disraelitől származó fogalom, a vindikáció beszédmódja milyen jelentéssel bír Antall József számára.

Szűcs Zoltán Gábor munkája kiérlelt mű, amely belső koherenciája, redesriptív ereje révén kiemelkedik a magyar politikai diskurzustörténeti kísérletek közül. Egységes architektúra és narratíva jellemzi a kötet egészét, de ez nem jelenti azt, hogy leegyszerűsítő, sematizáló történeti műről van szó. Talán nem túlzás a recenzens részéről, ha Szűcs munkáját a magyar politikatudomány egyik jövődő klasszikusaként aposztrofálja, mely könyv eszme- és fogalomtörténeti szempontból is az utóbbi évek egyik legimponálóbb vállalkozása.

Szabó Gábor

sem végérvényesen befejezett, soha nem teljesen koherens.” http://konzervatorium.blog.hu/2010/12/21/hodolat_oakeshottnak (Utolsó letöltés: 2011. április 16.)

² Takáts József 2007: *Modern magyar politikai eszmetörténet*. Osiris, Budapest.

³ Trencsényi Balázs 2006: *A politika nyelvei. Eszmetörténeti tanulmányok*. Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely, Budapest.

⁴ Schlett István 2010: *A politikai gondolkodás története Magyarországon. I–II*. Századvég, Budapest.

⁵ Dávidházi Péter 2004: *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Akadémiai Kiadó – Universitas, Budapest.